

Јово Михаљевић:

Без обзира на све ово што смо чули о *Прегледу*, сматрам да не бисмо смјели да не констатујемо и да се не сложимо с мишљењем апсолутне већине дискутаната да је „*Преглед историје СКЈ*“, и поред свих недостатака и слабости, оправдао своје излажење. Ово тим прије што је стање историографије новијег периода наше историје још увијек на ниском нивоу, а потребе друштва за таквим дјелима су из дана у дан све веће.

Што се тиче периодизације, сматрам да бисмо апсолутно могли да прихватимо мишљење друга Милинка Ђуровића и још неких дискутаната да је послеријатни период заиста један процес који се још увијек одвија и који није нашао свог пуног израза у том развиту. Према томе, веома је тешко, рекао бих чак и немогуће, у напору који чинимо да бисмо написали историју Савеза комуниста и радничког покрета Југославије, да уопштитио та искуства која још нијесу дала коначне резултате. Сматрам да би то могао да буде један сажет текст при крају књиге, којим би се истакло да смо створили нову Југославију у одговарајућим условима и да изграђујемо социјалистичке односе у друштву, развијамо самоуправност итд.

И ова дискусија је на свој начин потврдила да је тешко писати историју најновијег периода, не само због недостатка грађе и података већ и због тога што специфичан развитак нашег радничког покрета и Партије садржи толико разнородних елемената који су утицали на тај развитак и условљавали га, да је савременицима данас, можда, и немогуће дати објективно све одговарајуће оцјене тог периода.

У напорима које чинимо да бисмо што потпуније обрадили поједине аспекте рата и револуције, сматрам да је нужно да посветимо кудикамо више пажње економско-привредним односима и приликама које су владале током рата и које су имале, понекад, и одлучујући утицај на мобилизацију маса и однос снага у одређеним периодима у појединим покрајинама. На примјер, глад у 1942. години на територији Црне Горе имала је тешке последице на даљи развој устанка. Посебно онакав став руководства који је условио да смо држали на положајима неколико мјесеци војску без хљеба и били стално у дефанзиви, па онда Савин говор у Рјечанима и друго. Све је то допринијело да смо изгубили много кадрова који су били спремни да до краја слиједи линију Пар-

тије. Можемо слободно рећи да смо почетком 1942. године изгубили масу бораца од којих смо могли у Љубињу да поред IV и V формирамо још једну бригаду истих квалитета.

Неколико другова истакло је у дискусији да се у дјелима неких наших историчара исувише истичу грешке које су у току рата учињене на територији Црне Горе. Сматрам да то није случајна појава. Стиче се утисак да то није одраз недостатка података нити недовољног познавања прилика у том дијелу Југославије почетком устанка, тј. 1941—1942. године. Тачно је да су учињене грешке разнок карактера, па и крупне грешке, али које су могуће једино у условима онако бурног, масовног и плодног устанка какав је био на територији Црне Горе. Постојећа документа која имамо у нашим архивским фондовима, без реконструкције извјесних догађаја, нијесу довољна да бисмо сагледали правилно све појаве и узроке појединих грешака које су у разним периодима, а нарочито у почетку устанка, учињене на територији Црне Горе, и не само на тој територији. Сматрам да руководиоци устанка у Црној Гори нијесу освијетлили довољно ту страну проблема и да је то њихов дуг не само према будућим генерацијама које треба да се васпитавају на примјерима ослободилачког рата, већ да је то њихов дуг и обавеза према народу који их је слиједио у тешким данима револуције.

Ако се осврнемо на закључке које смо у том духу донијели на једном скупу историчара одржаном оvdје поводом 20-годишњице устанка, могли бисмо констатовати да нијесмо урадили оно што смо могли и што је требало до сада да учинимо. Друг Блажо Јовановић је том приликом рекао да треба да обезбједи-мо средства и омогућимо људима да кажу све оно што је вриједно пажње за изучавање ратног периода, како бисмо дали још већи допринос за писање историје народа Црне Горе. До сада је од тога остварено врло мало.

Два дана прије него што сам пошао на овај састанак, у библиотеци Института гдје радим затекао сам на столу око 15 књига, међу којима је половина било словеначких издања, која су третирали ослободилачки рат и револуцију. То су монографије, обима од 100 до 600 страна, од разних аутора. По ономе што је дато у почетку књига рекло би се да је то од људи просјечних квалитета, учесника револуције, који су, уз одговарајући напор, оставили записана своја лична учешћа у револуцији. То је, без сумње, резултат једне организоване акције на одређеном плану, која има за циљ да истакне учешће словеначког народа у устанку. Није ријетка појава да се Црногорцима примјехује да много истичу своју националност. У извјесним круговима то може да се примијети. Сматрам да ми болујемо од болести супротног карактера, тј. да не изражавамо, а нарочито не у писаној форми, довољно оно што смо допринијели у борби за ослобођење и побједу револуције у Југославији. Да ли је ово посљедица некакве скромности, недовољне способности наших људи, или, пак, нејасних

ставова према националном питању, лично ми није јасно. Поставља се питање да ли ми имамо могућности да активније учествујемо у обради догађаја из ратног периода и да публикујемо више материјала с том тематиком. И овај скуп потврђује да располажемо одговарајућим кадровима који су у стању да се прихвате тог посла. С друге стране, без обзира на економско стање Републике, сматрам да се могу издвојити и средства за публикување оних прилога и радова који по свом квалитету заслужују да се штампају. Такви прилози би, неоспорно, допунили празнине у нашој историографији и омогућили историчарима који пишу, било да се ради о *Прегледу* или сјутра о историји радничког покрета и Савеза комуниста Југославије, да потпуније сагледају развитак тог покрета и одговарајући удио Партије и народа Црне Горе у том развитку.

Зар не бисмо могли, на примјер, за 20-годишњицу ослобођења Црне Горе, да покренемо једну популарну едицију у форми мањих књижица (и по обиму и по броју страна), које би биле јефтине и доступне широј читалачкој публици, са темама: о ликовима истакнутих револуционара и појединим интересантним и значајнијим догађајима који су се одиграли у Црној Гори током рата, о појединим нашим крајевима и сл.? Зар не бисмо и ми могли да приђемо, организованије него до сада, писању таквих, па и већих књига и помогнемо оним људима који за то имају смисла, било да су већ нешто објавили или нијесу, да доведу до краја неко дјело корисно за нашу историографију? Уз све критике које дајемо на *Преглед* и друга издања, то би био наш пажње вриједан допринос још увијек скромној грађи о догађајима и учешћу црногорског народа у револуцији.